מנורת המאור — מעלת התשובה

מורה דרכי התשובה

ידידים טהרו רוח נדיבה והזכו ורחצו ממשובה

שעו לאל ושובו נא בכל לב ויושיעכם במו נחת ושובה

רצונו בקשו כי טוב ה' וקרבתו אלי שבים קרובה

אנוש דע כי זדון חטאת נעורים בעט ברזל ועופרת כתובה

למוסרי שמע תמיד ותחיה והט אוזן לפרק התשובה.

שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעונך.

גרסי' במ' יומא בפרק יום הכפורים, אמר ר' לוי, גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד, שנא' (הושע יד, ב) שובה ישראל עד ה' אלהיך, וכתי' (ירמיהו ד, א) אם תשוב ישראל נאם ה' אלי תשוב. וגרסי' בפסיקתא אמ' ר' יודה בר' סימון, שובה ישראל עד ה' אלהיך, אפי' כפרת בעיקר. א"ר אלעזר, בנוהג שבעולם אדם עומד ומבזה את חבירו ברבים ולאחר זמן הוא מבקש להתרצות לו, והוא אומר, אתה מבזה אותי ברבים ומתרצה לי ביני ובינך, לך והבא אותם האנשים שבזיתני בפניהם ואני מתרצה לך. אבל הב"ה אינו כן, אדם עומד ומחרף ומגדף בשוק, והב"ה אומר לו עשה תשובה ביני ובינך ואני מקבלך, הה"ד שובה ישראל עד ה' אלהיך. א"ר שמעון בן לקיש, גדולה תשובה שהזדונו' נעשות לו כשגגות, שנא' (הושע יד, ב) שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעונך, ועון מזיד הוא דקרי ליה מכשול.

וגרסי' בב"ר וישב ראובן אל הבור. היכן היה. ר' אליעזר אומר, עסוק היה בשקו ובתעניתו, וכיון שנפנה הלך והציץ בבור, הה"ד וישב ראובן אל הבור. אמ' לו הב"ה, מעולם לא חטא אדם תחלה לפני ועשה תשובה, ואתה פתחת בתשובה תחלה, חייך שבן בנך עומד ופותח בתשובה. ואי זהו, זה הושע, שאמ' שובה ישראל עד ה' אלהיך.

וגרסינן בפירקי ר' אליעזר שלח הב"ה ביד עבדיו הנביאים להנבא על ישראל, ואמרו להם שובה ישראל עד ה' אלהיך, עד ההוא שאמ' לך בסיני אנכי ה' אלהיך.

וגרסי' בפסיקתא שובה ישראל עד ה' אלהיך. משל למדינה שהיתה משובשת בגייסות, והיה בה זקן אחד והיה מזהיר לכל בני המדינה, כל מי שהיה שומע לו ניצול, וכל מי שלא היה שומע לו היו הגייסות באות עליו והורגין אותו. ולפיכך הנביא צווח ואומר שובה ישראל עד ה' אלהיך. תני בשם ר' אליעזר, מקוה ישראל ה', מה המקום הזה מטהר את הטמאים, כך הב"ה מטהר את ישראל בתשובה. לכך הושע מזהיר את ישראל ואומר להם, שובה עד ה' אלהיך.

וגרסי' בספרי אתה החלות, את השבועה, להראות את עבדך את גדלך, זו מדת טובך, שנא' (במדבר יד, יז) ועתה יגדל נא כח ה' וגו', ואת ידך, זו ימינך שהיא פשוטה לכל באי עולם, שנא' (שמות טו, ו) ימינך ה' נאדרי בכח וגו', וכתיב (תהלים מד, ד) כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם, ואומר בי נשבעתי יצא מפי צדקה, [החזקה], שהוא ית' שמו כובש ברחמים את מדת הדין, שנא' (מיכה ז, יח) מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע, ואומר ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו וגו'. ועוד גרסי' בספרי אשר מי אל בשמים ובארץ וגו', שלא כמדת בשר ודם מדת המקום. מדת בשר ודם, הגדול מחבירו מבטל גזירת חבירו, אבל מי יכול למחות על ידך. וכן הוא אומר והוא באחד ומי ישיבנו. ר' יהודה בן בבא אומר, משל לאדם שהוא נתון בקולא של מלכות, אפי' נותן ממון הרבה אי איפשר לעכב, אבל אתה אמרת עשו תשובה ואני מקבל, שנאמר (ישעיהו מד, כב) מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך שובה אלי כי גאלתיך. לכך הושע הזהיר את ישראל ואומר שובה ישראל עד ה' אלהיך. ועוד גרסי' בספרי ונשב בגיא מול בית פעור. אמ' להם משה לישראל, ראו איזה עבירה עברתי וכמה בקשות בקשתי ולא נסלח לי, ראו עבירות שעברתם ואמ' לכם הב"ה עשו תשובה ואני מקבל. ר' יהודה בן בבא אומר, מגיד שבכמה מקומות באו ישראל לידי עבירה חמורה, ואמ' להם הב"ה עשו תשובה ואני מקבל, שנא' (דברים ד, א) ועתה ישראל שמע אל החוקים ואל המשפטים וגו'.

וגרסי' בויקרא רבה וזאת תורת האשם. כך אמ' הב"ה לישראל, בני, אני הוא שאמרתי לכם אין חפצי אלא בדכא ובמי שאין בו עבירה, חזרתי בדברי, אפי' יעשה אדם כמה עבירות זו למעלה מזו, ויחזור ויעשה תשובה, וישפיל את עצמו בארץ, ויראה את עצמו כאלו חציו זכאי וחציו חייב, כאשם תלוי, בכל יום, הריני עמו ברחמים ומקבלו בתשובה ונותן לו בנים זכרים של קיימא עוסקים בתורה וישמרו דברי תורה מפיו, שנא' (ישעיהו נג, י) וה' חפץ דכאו החלי אם תשים אשם נפשו יראה זרע יאריך ימים וחפץ ה' בידו יצלח. לכך הושע מזהיר את ישראל ואומר, שובה ישראל עד ה' אלהיך.

והעושה תשובה הב"ה מטה לו כלפי חסד ומוחל על פשעיו. ולא עוד אלא כשאדם עושה תשובה בכל לבו הוא מבקש סליחה מהב"ה בחזקה, דכתי' (יונה ג, ח) ויתכסו שקים האדם והבהמה ויקראו אל ה' בחזקה. כלומר, אתה אמרת שובו אלי ואשובה אליכם, כבר עשינו תשובה מחול לנו, כי אתה אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה. וגרסינן בפסיקתא קחו עמכם דברים ושובו אל ה'. ר' יהודה ור' נחמיה. [ר' יהודה] אומר, כל העולם תסבול ולעונותינו לא תשא. ועוד גרסינן בפסיקתא ה' ארך אפים ורב חסד וגו'. ר' אלעזר ור' יוסי בר חנינא.

ר' אלעזר אומר, כף מאזנים מעויינת, עונות מכאן וזכיות מכאן, והב"ה [מטה לכף זכות, רב חסד, מטה כלפי חסד. רבי יוסי ברבי חנינה [אומר], כף מאזנים מעויינת, עונות מכאן וזכיות מכאן], חוטף שטר חוב משל עונות וזכיות מכריעות. ומה טעם נושא עון, עון ממש, וגרסי' בפ"ק דמסכת פאה ירושלמי רובו זכיות ומיעוטו עבירות, נפרעין מיעוט עבירות קלות שעשה בעולם הזה, כדי ליתן לו שכרו משלם לעולם הבא. ר' הונא בשם ר' אבהו, אין שכחה לפניו ובשביל ישראל כביכול נעשה שכחן, ומה טעם, נושא עון ועובר על פשע, וכן דוד אומר נשאת עון עמך כסית כל חטאתם סלה. דרש ר' ישששכר איש דכפר מנדאי, כי הוא ידע מתי שוא וירא און ולא יתבונן. אדם עושה גדישים גדישים של עבירות ועשה תשובה, כביכול וירא און ולא התבונן. וגרסי' במס' ברכות

בפרק אין עומדין, התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה, אמ' הב"ה, האשכח עולות אילים ופטרי רחמים שהקריבו ישראל לפני במדבר ארבעים שנה. אמרה כנסת ישראל לפני הב"ה, רבונו של עולם, הואיל ואין שכחה לפני כסא כבודך, שמא לא תשכח לי מעשה העגל. אמ' לה, גם אלה תשכחנה. אמרה לפניו, רבונו של עולם, הואיל ויש שכחה לפני כסא כבודך, שמא תשכח לי מעשה סיני. אמ' לה, ואנכי לא אשכחך. והיינו דאמ' ר' אלעזר אמ' ר' הושעיא, גם אלה תשכחנה, זה מעשה העגל, דכתי' בו (שמות לב, ד) אלה אלהיך ישראל, ואנכי לא אשכחך, זה מעשה סיני, דכתי' בו (שמות כ, ב) אנכי ה' אלהיך.

וגרסינן בפרק חלק כשעלה משה למרום, מצא להב"ה שיושב וכותב ה' ארך אפים וגו'. אמר לפניו, רבונו של עולם, ארך אפים לצדיקים. אמ' לו, אף לרשעים. אמ' לו משה, הרשעים יאבדו. אמ' לו, השתא חזית דמיבעי לך. בשעה שחטאו ישראל, אמ' משה לפני הב"ה, והלא כך אמרת, אף לרשעים. היינו דכתיב (במדבר יד, יז) ועתה יגדל נא כח ה' כאשר דברת לאמר. וגרסי' בבבא קמא בפרק שור שנגח את הפרה, אמ' ר' חנא ואיתמא ר' שמואל בר נחמני, מאי ה' ארך אפים ולא אמר ארך אף, אלא ארך אפים לצדיקים ולרשעים. ועל הכל הב"ה מאריך אפו חוץ מעל הזנות. כדגרסי' בב"ר אמ' ר' עזריאל ור' יהודה ב"ר סימון בשם ר' יהושע בן לוי, על הכל הוא מאריך אפו חוץ מזנות, מה טעם, ויראו בני האלהים את בנות האדם, מה כתיב בתריה, ויאמר ה' אמחה את האדם וגו' כי נחמתי כי עשיתים.

גדולה תשובה שמקרבת את הגאולה. כדגרסי' בפרק יום הכפורים א"ר נתן, גדולה תשובה שמקרבת את הגאולה, שנא' (ישעיהו נו, א) כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא וכו'. ר' אליעזר אומר, סמוכה תשובה לגאולה, שנא' (ישעיהו נט, כ) ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאם ה', מה טעם ובא לציון גואל, משום ולשבי פשע ביעקב. א"ר שמעון בן לקיש, גדולה תשובה שהזדונות נעשות לו כזכיות, שנא' (יחזקאל לג, יט) ובשוב רשע מרשעתו ועשה משפט וצדקה עליהם הוא יחיה. א"ר שמואל בר נחמני, גדולה תשובה שמארכת ימיו של אדם, שנא' (יחזקאל לג, כ) הוא יחיה. א"ר חמא בר חנינא, גדולה תשובה שמביאה רפואה לעולם, שנא' (ירמיהו ג, כב) שובו בנים שובבים נאם ה' ארפא משובותיכם. ר' היה אומר, גדולה תשובה שבשביל יחיד שעשה תשובה מוחלין לו ולכל העולם כולו, שנא' (הושע יד, ה) כי שב אפי ממנו. וגרסי' בפרק חלק ר' אליעזר אומר, אם ישראל עושין תשובה נגאלין ואם לאו אין נגאלין. אמ' ר' יהושע בן לוי, אם אין עושין תשובה אין נגאלין, אבל הב"ה מעמיד להם מלך שגזרותיו קשות כהמן ומחזירן למוטב, והב"ה צווח ככסי מרעה לבך ירושלם למען תושעי. תניא ר' אליעזר אומר אם ישראל עושין תשובה נגאלין, שנאמר (ירמיהו ג, כב) שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם. אמ' לו ר' יהושע, והלא כבר נאמר חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו, חנם נמכרתם בע"ז, ולא בכסף תגאלו, אלא בתשובה ומעשים טובים. אמ' לו ר' אליעזר, והלא כבר נאמר שובו אלי ואשובה אליכם. אמ' לו ר' יהושע, והלא כבר נאמר כי אני בעלתי בכם. אמ' לו ר' אלעזר, והלא כבר נאמר בשובה ונחת תושעון. אמ' לו ר' יהושע, והלא כבר נאמר כה אמר ה' גאל ישראל קדושו. אמ' לו ר' אליעזר, והלא כבר נאמ' אם תשוב ישראל נאם ה' אלי תשוב. אמ' לו ר' יהושע, והלא כבר נאמר ואשמע את האיש לבוש הבדים אשר ממעל למימי היאר וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם כי למועד מועדים וחצי. אמ' ר' יוחנן, אין בן דוד בא אלא [בדור שכולו זכאי או כולו חייב]. בדור שכולו זכאי, דכתי' (ישעיהו ס, כא) ועמך כולם צדיקים, ודור שכלו חייב, דכתי' (ישעיהו נט, טז) וירא כי אין איש ויתבונן ואין מושיע ותושע לו זרועו וגו'. אמ' ר' אלכסנדראי, ר' יהושע בן לוי רמי, כתיב (דניאל ז, יג) וארו עם ענני שמיא כבר אינש אתי הוה, וכתי' (זכריה ט, ט) עני ורוכב על חמור, הא כיצד, זכו עם ענני שמיא, לא זכו עני ורוכב על חמור.

וגרסי' בפירקי ר' אליעזר ר' יהודה אומר, אם אין ישראל עושין תשובה אין נגאלין, ואין עושין תשובה אלא מתוך צער ומתוך דחק ומתוך הטלטול ומתוך שאין להן מחיה, ואין עושין תשובה עד שיבא אליהו, שנא' (מלאכי ג, כג) הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגו', וכתיב בתריה והשיב לב [אבות על] בנים ולב בנים על אבותם. וכבר הבטיחה תורה שעתידין ישראל לשוב בסוף גלותן ומיד נגאלין, שנא' (דברים ל, א) והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה אשר נתתי לפניך והשבות אל לבבך בכל הגויים אשר הדיחך ה' אלהיך שמה, וכתי' (דברים ד, ל) ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוך היום אתה ובניך בכל לבבך ובכל נפשך, וכתיב (דברים ל, ג) ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלהיך שמה, וכתי' (דברים ל, ד) אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה' אלהיך ומשם יקחך, וכתי' (דברים ל, ה) והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירישתה והיטיבך והרבך מאבותיך.

וגרסי' במסכת תעניות ירושלמי בפרק קמא, ר' אליעזר אומ', מתוך חמשה דברים נגאלו אבותינו ממצרים, מתוך צרה, מתוך צווחה, מתוך זכות אבות, מתוך תשובה, מתוך הקץ. הה"ד ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו, הרי מתוך צרה. וישמע אלהים את נאקתם, הרי מתוך צווחה. ויזכור אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב, הרי מתוך זכות אבות. וירא אלהים את בני ישראל, הרי מתוך תשובה. וידע אלהים, הרי מתוך הקץ. וכן הוא אומר בשביל ימות המשיח, בצר לך ומצאוך וגו'. בצר לך, הרי מתוך צרה. ומצאוך כל הדברים האלה, הרי מתוך צווחה. באחרית הימים ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו, הרי מתוך תשובה. כי אל רחום ה' אלהיך, הרי מתוך רחמים. לא ירפך ולא ישחיתך ולא ישכח את ברית אבותיך, הרי מתוך זכות אבות. וכן הוא אומר וירא בצר להם, הרי מתוך צרה. בשומעו את רנתם, הרי מתוך צווחה. ויזכר להם בריתו, הרי מתוך זכות אבות. וינחם כרוב חסדיו, הרי מתוך תשובה. ויתן אותם לרחמים לפני כל שוביהם, הרי מתוך רחמים.

אמ' ר' אלעזר, בוא וראה שלא כמדת הב"ה מדת בשר ודם. מדת בשר ודם מקניט את חבירו ספק מתפייס ממנו ספק אין מתפייס ממנו, ואם תמצא לומר מתפייס ממנו, בדברים אין מתפייס ממנו, אבל הב"ה אינו כן, אלא אדם עובר עבירה מתפייס ממנו בדברים, שנא' (הושע יד, ג) קחו עמכם דברים ושובו אל ה'. ולא עוד אלא שמחזיק לו טובה, שנא' (הושע יד, ג) וקח טוב. ולא עוד אלא שמעלה עליו כאלו הקריב פרים, שנא' (הושע יד, ג) ונשלמה פרים שפתינו. שמא תאמר פרי חובה, ת"ל נדבה. וגרסי' בפרקי ר' אליעזר קחו עמכם דברים וגו', קחו עמכם כסף וזהב אינו אומר, אלא קחו עמכם דברים. וגרסי' בפסיקתא זבחי אלהים רוח נשברה לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה. זבדי בן לוי ור' יוסי בן פנחס ורבנן. חד אמר, אמ' דוד לפני הב"ה, אם מקבלני את בתשובה, יודע אני ששלמה בני עומד ובונה את המקדש ובונה את המזבח ומקריב עליו כל הקרבנות, דכתי' (תהלים נא, יט) לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה, מה כתי' בתריה, הטיבה ברצונך את ציון וגו' או תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל וגו'. ור' יוסי בר' פנחס אמ', מנין לזה שהוא עושה תשובה שהב"ה מעלה עליו כאלו עולה לירושלם ובונה את המקדש ובונה את המזבח ומקריב עליו כל הקרבנות, מן הדין קרא לב נשבר ונדכה וגו', היטיבה ברצונך את ציון וגו', או תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל וגו'.